

หลักปฏิบัติ ต่อ ทิศเบื้องหน้า

— ๓ —

๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๓

คำบรรยายสำหรับฆราวาสเรื่องทิศ ตอนนี้จะให้
พูดถึง ความหมายที่จะต้องให้ทั่วๆ ไป. ในตอนที่แล้วมา
เรามองดูความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ทิศ” กันอย่างวงกว้าง
และสูงถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นเรื่องไปนิพพานไปทั้งหมกก็ได้;
ที่นั่นที่เขาไม่มองอย่างนั้นเขาก็ไม่ยอมรับ. ถ้าเราพูดว่า
การมีสามีภรรยาดีเพื่อจะเป็นเพื่อน หรือภาษาโลกกว่า
เป็นคู่หูสำหรับที่จะเดินทางไปนิพพาน; อย่างนี้ก็มิแต่คน
หัวเราะ. ยิ่งสมัยนี้แล้วยังจะมีแต่คนหัวเราะ ก็บอกว่า
อะไร ๆ ก็เพื่อจะไปนิพพาน; แต่ผมก็ยังยืนยันอย่างนั้น
อยู่เสมอด้วยเหตุผลหลายอย่าง. แต่เหตุผลที่ดีที่สุดก็จะต้องมี
ในข้อที่ว่าเราจะได้ประโยชน์มากที่สุด. ถ้าเราถือหลักอย่างนี้
เราก็จะได้ประโยชน์มากที่สุด; นี่เป็นเหตุผลที่ดีที่สุด.
เหตุผลอื่น ๆ มันก็มีแต่มันก็จริงเหมือนกัน แต่มันก็ไม่ดีเท่า
ที่ว่าอันไหนมันจะได้ประโยชน์มากที่สุด อันนั้นก็เหตุผล
ที่สุดและควรจะต้องถือหลักอย่างนั้น.

๕๐๗

เรื่องที่จะไปนิพพานนี้ อย่าเข้าใจว่ามันเป็นเรื่องของทางศาสนา หรือของทางอุกมคติที่สูงเหนือโลกไปเสียหมด; ให้ถือว่ามันเป็นเรื่องธรรมดา ๆ ตามหลักของวิวัฒนาการ. *evolution* นั้นอย่าถือว่ามันแต่ทางร่างกาย มันต้องมีทางจิตด้วย. ถ้าไม่เินกันไป ก็จะเห็นว่า เรื่องทางกายกับเรื่องทางจิตนี้แยกกันไม่ได้. ถ้าแยกกันแล้วมันไปไม่ได้ มันเหมือนกับขาหัก หรือเหมือนกับตาบอด มันไปไม่ได้. มีแต่จิตก็เหมือนกันกับขาหัก; มีแต่กายก็เหมือนกันกับตาบอด. แต่ตาบอด.

คน ๆ หนึ่งโนทางธรรมเขาใช้คำว่า “นามรูป” นี่ไม่ใช่ของสองอย่าง แต่เป็นของรวมกันเป็นอย่างเดียว. ถ้าขึ้นแยกกันก็จะไม่มีทั้งนาม และรูป ต้องอยู่ด้วยกันจึงจะมีทั้งนามและรูป; นั่นแหละคือคน ๆ หนึ่ง. เพราะฉะนั้นในวิวัฒนาการทางวัตถุล้วน ๆ มันก็มีไม่ได้ ทางจิตล้วน ๆ มันก็มีไม่ได้; เพราะว่ากายกับจิต มันต้องมีด้วยกัน ไปด้วยกัน ก็ต้องรวมตัวอยู่เสมอ. *evolution* ก็ต้องมีสิ่งที่มันรวมกันอยู่ทั้งกายและจิต. ที่มันจะวิวัฒนาการไปทางไหน? พุทธอย่างกัปปนุทติน หรือพุทธอย่างคณธรรมาพุท ก็ต้องวิวัฒนาการไปทางสูงกว่าดีกว่าเจริญกว่า. ส่วนทางธรรมเขามองกันในแง่ที่ว่า ไปสู่ความสิ้นสุด หรือความดับ.

วิวัฒนาการชนิดไหนก็ตาม ในที่สุดจะเป็นความสิ้นสุด หรือความดับ. สำหรับคำว่า “เจริญ” นั้นเขาไม่ค่อยให้ความสำคัญอะไร มันเป็นเรื่องของคนโลก หรือเป็นเรื่องของกิเลส; มันต้องการความเจริญโดยไม่มองว่า ความเจริญนั้นมันคือความทรมานชนิดหนึ่ง. นี่แหละผลสูงสุดก็คือไปสู่ความสิ้นสุด ความหยุด ความดับ ไม่ต้องเจริญกันต่อไปอีก. อันนั้นแหละเป็นจุดของสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” ทางกายก็ไ้ ทางจิตก็ได้; รวมกันก็คือทั้งหมดมันหยุดลง วิวัฒนาการมันก็ไปจบลงที่นั่น.

เมื่อพูดถึงสุขหรือทุกข์ ทางธรรมะในขั้นสูง ไม่ได้ตีความเจริญนั้น
เป็นความสุข; เพราะมันทรมาณชนิดโศกนิตหนึ่ง. แต่เขาไปเอาความสันตสุข
ความหยุด ไม่ต้องเจริญนั้นแหละมาเป็นความเย็น หรือเป็นความสุข. ถ้าใจเรา
ยังห่วงความเจริญ ยังค้นร้นต่อความเจริญ มันยังหิวมันยังกระหาย มันยังกระวน
กระวายโกลาหลอยู่ละก็ ไม่มีความเย็น. ถ้าเราต้องการเย็นทั้งนี้และเที่ยวนี เรา
ก็ต้องหยุดห่วงความเจริญ, หยุดบ้าความเจริญ, หยุดชนิดที่ว่าจะทำให้มันเกิดความ
ทรมาณชนิดนั้นขึ้นมา; แต่แล้วเราก็กังขาหน้าที่จะวางๆ ไปได้ ตามหน้าที่
ที่จะต้องทำ. เพราะฉะนั้นมันก็ไม่ตาย ก็มีกินมีใช้; มันก็เป็นอยู่ได้เหมือนกัน,
และนี่คือคำวามิพพานทั้งนี้และเที่ยวนี.

ถ้าจะเอาหนังสือมาทอทายแล้ว, ทายแล้วทายอีก – ทายแล้วทายอีก
ไม่รู้ก็รื้อยก็พันชาติ นั้นมันเป็นเรื่องเพื่อผั่นมากไป; แต่ว่าจะถือหลักอย่างนั้น
ก็ได้เหมือนกัน เพราะมันต้องทำอย่างเดียวกัน, ต้องทำหน้าที่ย่างเดียวกัน
เพื่อให้มันสิ้นสุดหยุดการเวียนว่้อ, เพราะฉะนั้นแล้วเมื่ออาจจะเป็นผู้คึกคัก คึกษา
เพื่อหยุดเรื่องบ้างหลัง เรื่องอะไรต่างๆ แล้วก็อยู่กันอย่างเย็น ๆ ก็ได้เหมือนกัน;
ชีวิตแล้วเย็นก็ยังไม่เป็นความเย็นขึ้นมาได้. นี่อุกมคติของวิวัฒนาการควรจะ
อย่างนี้: จะนั้นไม่ควรจะถือแต่เพียงว่า มีผิวเมือกก็เพื่อจะมีความสนุกสนาน
ทางเนื้อทางหนัง ทางกิน ทางกาม ทางเกียรติ นี่เป็นอย่างมาก, โดยเหตุ
ที่คนธรรมดาจะรู้จักแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องคู่ผิวตัวเมือกก็เป็นเพียง
เท่านั้น; ก็เป็นเรื่องของชาวบ้าน เรื่องโรแมนติกของเด็กเสียมากกว่า; ไม่ใช่
อุกมคติทางพุทธศาสนา.

เพราะฉะนั้นจึงถือหลักว่า ถ้าเป็นเรื่องของพุทธศาสนา ทุกอย่างต้อง
เดินไปนิพพาน : จะเป็นนิพพานที่นี้และที่อื่นก็ได้, นิพพานก่อตายแล้ว

ก็ร้อยชาดกพันชาดกก็ได้, แล้วแต่จะเข้าใจหรือชอบ. นิพพานอีกก็ร้อยกัพันชาตินั้นจะเป็นเรื่องที่ทำได้เพื่อฝัน ทำให้เลวใหลได้ในที่สุด เพราะมันนานเกินไป; มันมีทางที่จะเลิกล้ม หรือโลเล; แต่นิพพานที่นี้และเดี่ยวนั้นมันเป็นเรื่องที่จริงจัง, แล้วปฏิบัติได้ดีกว่า อยู่ในวิธีปฏิบัติได้กว่า เพราะเราหวังผล หรือมองเห็นผลอยู่ทุกคราวที่ได้.

ถ้าเราช่วยกันคิดอย่างนี้ ช่วยกันทำอย่างนี้ ช่วยกันมีหลักในกรอบคร่าวอย่างนี้ มันเย็น; จะเย็นชั่วคราว หรือเย็นมาก เย็นน้อย มันก็แล้วแต่จะทำได้. เพราะฉะนั้นผมจึงถูกหาว่าบ้า หรือแหวกแนว หรืออะไรก็ตามแต่เขาจะหา. แต่ผมก็ต้องเป็นอย่างนั้น จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ เพราะต้องการจะชี้ในส่วนที่เราไม่มองกัน. และที่เขาจะมีคู่ผัวตัวเมียเพียงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้นผมว่ามันยังไม่พอสำหรับพุทธบริษัท; ก็ต้องให้ได้อะไรมากที่สุดเท่าที่ขรรษาจะมากได้ จึงได้ชี้ที่อุดมคติของทิศทั้ง ๖ ทิศนี้ ในลักษณะที่กล่าวแล้วในครั้งที่แล้วมา.

การที่จะมาทะเลาะกันระหว่างผมกับผู้ฟัง นี่ก็ไม่จำเป็น; เอาไปคิดไปนึกก็แล้วกัน เมื่อชอบก็ลองเอาไปเป็นหลักปฏิบัติ, ไม่ชอบก็ไม่จำเป็นจะต้องทะเลาะกัน. เรียกว่าพูดให้ฟังเพื่อจะทำให้ดีที่สุดอย่างไร แล้วจะได้ประโยชน์มากที่สุดอย่างไร; และว่าเมื่อถือหลักอย่างนี้แล้ว ก็มีใช้ว่าจะต้องเสียประโยชน์อย่างอื่นไป. แม้จะถือหลักว่าการมีคู่ผัวตัวเมียสำหรับไปนิพพาน ก็ไม่ได้ทำให้เสียหลัก หรือเสียประโยชน์ หรือเสียอะไรอย่างอื่นไป. เพราะมันยังคงต้องทำอยู่ตามหน้าที่ ที่ต้องทำ; แต่มันทำให้เป็นบทเรียนเพื่อจะไปนิพพาน. มีภรรยา ก็เป็นบทเรียนเพื่อไปนิพพาน, มีสามีก็เพื่อเป็นบทเรียนไปนิพพาน, มีลูกก็เป็นบทเรียนไปนิพพาน มีทรัพย์สินสมบัติ ก็เพื่อเป็นบทเรียนไปนิพพาน ไม่ให้หยุดอยู่ที่นี้. นี่ก็ความก้าวหน้า หรือวิวัฒนาการ และเป็นความเจริญตามทางธรรม; ไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุ.

คำสอนของพวกคริสเตียน อย่างที่เคยเอามาพูดให้ฟัง มันก็ไปไกลถึงอย่างนี้ แต่คนก็ไม่มองกัน; พวกคริสเตียนเองก็ไม่มองกัน คือข้อที่กล่าวไว้ในกัมภีร์ โครินเธียนว่า : มีภรรยา ก็เหมือนกับไม่มีภรรยา มีทรัพย์สินสมบัติ ก็เหมือนกับไม่มีทรัพย์สินสมบัติ. ลองคิดว่า นี่อย่างไร; มันไม่ได้หมายความว่าให้มาบ้า มาหลงเรื่องทรัพย์สินสมบัติ เรื่องผิวเรื่องมือ; แต่มีภรรยาก็เหมือนกับไม่มีภรรยา ก็คือไม่มีคัมภีร์อันเกี่ยวพันด้วยเรื่องกิน เรื่องถาม เรื่องเกียรติ เพื่อมีจิตใจสนิทที่ไม่มีความทุกข์. เพราะฉะนั้นภรรยาก็เหมือนกัน จึงทำให้เป็นว่ามีสามีก็เหมือนกับไม่มี; ทุกคนมีทรัพย์สินสมบัติ ก็ทำให้เหมือนกับไม่มีทรัพย์สินสมบัติ; มีลูกมีหลาน ก็ทำให้เหมือนกับไม่มีลูกไม่มีหลาน.

นี่ ถ้าคนอันธพาลฟังก็ฟังไปในทางอันธพาล หมายความว่า เขาไปทั้งเสีย เขาไปมาเสีย; นี่เป็นเรื่องของคนโง่ ก็รู้แต่เรื่องทางวัตถุ. ที่นั้นก็มีปัญญาที่ต้องมองลึกลงไปทางจิตใจว่า เราต้องมีจิตใจที่จิตใจไม่เป็นทุกข์ เนื่องมาจากบุตรภรรยาสามี. อย่างนี้จะไม่ให้ถือว่า นี่เป็นเรื่องที่ฆราวาสจะต้องรู้ หรือจะต้องปฏิบัติได้อย่างไร. ที่แท้มันเป็นเรื่องที่ฆราวาสจะต้องรู้ จะต้องปฏิบัติ อยู่ในอันคับซึ้ง; ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธรศาสนา. มันไม่ใช่มนุษย์เฉยๆ ไม่ใช่คนเฉยๆ เป็นมนุษย์ที่พบพระพุทธรศาสนา. เพราะพบพระพุทธรศาสนานั้นแหละ จะเต็มไปด้วยอุดมคติที่สูง.

เพราะฉะนั้นขอให้สนใจฟังในส่วนนี้ ในลักษณะอย่างนี้ ในทิศทางอย่างนี้กันบ้าง จะได้สิ่งที่ลึกซึ้งที่มนุษย์ควรจะได้ แม้ในเพศฆราวาสนั่นเอง. นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงให้มองทุกสิ่งที่เป็นวิวัฒนาการนี้ว่าเป็นไปเพื่อนิพพาน แม้แก่ชีวิตที่ครองเรือน; เป็นบ้านเรือนก็ต้องเป็นบ้านเรือนที่เป็นไปเพื่อนิพพาน. ถ้าไม่เช่นนั้นก็เป็นเรื่องไปนรก. ฉะนั้นเราจะอยู่ที่ตรงจุดไหน ก็ต้องบากหน้า

บายหน้าไปสู่นิพพานทั้งนั้น. ขรวาธรรมจะอยู่ในที่กรุงรัง อยู่ในจุดที่ไกลหน่อย ก็จะต้องกันรนออกมาสู่ที่โล่งที่เตียน; แล้วก็ไกลเข้าไปเหมือนกัน. ให้น้องความเป็นภุชชัญญ์โดยหลักที่กว้างที่สุด หรือสูงที่สุดอย่างนี้ไว้ แล้วทุกอย่างมันก็จะ เป็นไปเพื่อผลอย่างนั้น.

ถ้าเรามองเพียงเพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อกี๊จริตละก็ มันก็ตกนรก หรือ ไปสู่ความเป็นสัตว์เปรตจัน; สัตว์เปรตจันมันก็กิน มันก็กาม มันก็กี๊จริต. ได้ตัวผู้มันยกหูหูหิ้ว หิ้วแหละมันแสดงว่ามีเกียรติ หลงเกียรติ ละไรของมัน. เพราะฉะนั้นเพียงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องกี๊จริตนี้ มันยังไม่พอสำหรับจะเป็น มนุษย์ ที่พบพระพุทธศาสนา. มันต้องไม่มีปัญหาอย่างอื่น ที่มีความทุกข์ เข้ามาด้วย; แล้วเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องกี๊จริตนี้ ก็เป็นเรื่องได้ฝ่าเท้า แค เดียวนี้คนยกเอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องกี๊จริตมาทูนไว้บนหัว มาเกิดไว้ บนศีรษะ; มันอาจจะไขว้กันอยู่อย่างนี้. ถ้าใครเอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องกี๊จริต มาทูนไว้บนศีรษะ มันก็ต้องอยู่ต่ำอย่างนั้น. ถ้าเอาเรื่องเหล่านี้ ไว้ได้ฝ่าเท้า มันก็คือน้อยสูง.

เราลองมองดูซิ ที่อยู่กันทั่วๆ ไปนี้ ใครอยู่ต่ำหรืออยู่สูง. รวมทั้งพ่อแม่ บุ๋มย่า ตายายของเราด้วย อยู่ต่ำหรืออยู่สูง ก็ควรจะมองดู. ที่นี้เราที่เพิ่งกำลัง เป็นหน่ออ่อน งอกออกมาใหม่นี้ มันจะออกไปทางไหน, ไปทางที่อยู่ต่ำหรือ อยู่สูง. ถ้าต้องการว่าจะให้มันอยู่สูง สมกับคำว่ามนุษย์ แปลว่าใจสูง, ให้สมกับ คำว่าพบพระพุทธศาสนาด้วยแล้ว มันก็ต้องคิดมากหน่อย; อย่างนี้เกียจหรืออย่า รู้ดีกว่ามันเห็นคเห็น้อย แล้วก็ไม่อยากจะคิด. นี่คือข้อที่ขอให้คิดให้ไกล ให้กว้าง ให้สูงเข้าไว้ จะเป็นช่องทางให้ได้รับประโยชน์มากที่สุด.

คิทิปฏิบัติเป็นเรื่องของมรรวาส แล้วก็ถูกเหมาให้เป็นเรื่องทำ ๆ. แม้พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสสูตร ๆ นี้ แสดงในเรื่องของชาวบ้านธรรมดาสามัญ แสดงคิทิปฏิบัติ และผลของปฏิบัติตามธรรมดาสามัญ; ก็มีให้หมายความว่า มันจะจำกัดอยู่เพียงแค่นั้น. **ขอให้ถือว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไร สอนอะไร ก็ต้องเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์เพื่อวิมุตติทั้งนั้น**; แม้พระมหจรรย์ของมรรวาสก็ต้องเป็นไปเพื่อวิมุตติ, ให้หลุดพ้นจากกองทุกข์. ถ้าขึ้นชื่อว่า **พระมหจรรย์** แล้วก็ต้องเป็นไปเพื่อวิมุตติทั้งนั้น.

การปฏิบัติที่มรรวาสจะต้องปฏิบัติให้ดีที่สุดก็เรียกว่า “**พระมหจรรย์ของมรรวาส**” มันก็ต้องไปให้ดีที่สุด ให้ถึงวิมุตติในความหมายใดความหมายหนึ่ง; แต่ว่าความหมายรวมก็คือ หลุดพ้นจากกองทุกข์ อยู่เหนือทุกข์. นี่ก็ไม่ต้องไม่ลืมเหมือนที่พูดซ้ำพูดซ้ำกัน จนอาจจะรำคาญกันได้ ทีเดียว พระโสถาบัน พระสัททาคามี พระอนาคามี นี่ในบ้านเรือนก็มี ไม่ใช่มีแต่ในป่า หรือในวัด; คุณตามันก็อย่างที่เขากล่าวไว้ที่ส่งมาแล้ว. การที่เป็นพระโสถาบัน พระสัททาคามี โดยเฉพาเนี่ยยังเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า กิณ กาม เภยรติ เหมือนอย่างชาวบ้าน; แต่อยู่ในลักษณะที่ผิดกัน คือว่าสูงกว่า. เพราะฉะนั้นการมีบุตรภรรยา – สามีของพระโสถาบัน พระสัททาคามี ที่เป็นมรรวาสก็ต้องต่างจากมรรวาสบุคคลอื่นที่หาไปช่วยกิเลส. พระอนาคามีก็อยู่ในบ้านเรือนได้ ในลักษณะที่ไม่มีความทุกข์. หมายความว่าเอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้.

แล้วเราก็มาพูดถึงให้กว้าง มองให้กว้างให้เพียงพอ ที่จะครอบคลุมความหมายเหล่านี้ไว้ได้ทั้งหมด ว่าพระอริยเจ้าก็มีอยู่ในบ้านในเรือน แล้วจะเรียกท่านว่าคฤหัสถ์หรือไม่. ความหมายของคำว่า “คฤหัสถ์” หรือ “คิทิ” นั้นมันเกินความกว้างอีกเหมือนกัน; ยังต้องอาศัยบ้านเรือนอยู่ หรือยังเนื่องกันอยู่กับ

บ้านเรือนก็ได้; ก็เรียกว่าเป็นกฤหัสถ์ หรือฆราวาสได้. แม้ภายนอกยัง
เนื่องกับเรือน แต่ภายในมันก็ยังต่างกันได้, คือจิตใจมันต่างกันได้. พระโศกานัน,
พระสัททาคามี, พระอนาคามี แม้เป็นฆราวาสครองเรือน ก็ต้องมีจิตใจสูงกว่า
ชาวบ้านธรรมดา. เพราะฉะนั้นเราฟังเสียงระฆังที่ตุงไว้อย่างนี้ ก็ไม่ใช่เป็นคน
อวดดี หรือไม่เป็นคนที่นำคำเหน็บไม้อะไรเกินหน้าเกินตัว อย่าเข้าใจไปอย่างนั้น.
เป็นฆราวาสก็ต้องมีหลักว่า ให้ได้สิ่งที่ที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ไว้เสมอ. แม้จะ
หวังพระนิพพานก็ไม่เข้าในบ่วงว่า ไม่สูงเกินศักดิ์ หรือไม้อะไรซึ่งเป็นคำคำ.

นี่เราจะต้องพิจารณาเรื่องคติปฏิบัติกันในลักษณะอย่างนี้. ถ้าจะพูด
กันแต่เพียงเท่าที่มีอยู่ในแนวโกวต ผมงก็ไม่ต้องพูด; เพราะว่าคุณก็ไปอ่านเอาได้.
แนวโกวตก็มีอยู่ด้วยกันทุกคน แล้วก็เปิดอ่านเอาได้ ว่าสอนให้ปฏิบัติค่อย บิคา
มารตา บุตรภรรยา สามียะไรอย่างไร ตามทิศเหล่านั้น. . . แต่ที่มันยังมี
ความหมายลึก ที่ซ่อนอยู่ตามระหว่างบรรทัด ที่มันไม่มีตัวหนังสือปรากฏ; ก็ต้อง
ดูให้ถี่ถ้วนเหมือนกัน.

เมื่อคุณละเอียดลึกซึ้งมากไปอย่างนี้ มันก็เข้าไปในรูปของปรัชญา
โดยไม่มีทางหลีก. แต่ว่าเราไม่ใช่ปรัชญาเพื่อเจ้อ; ปรัชญาเท่าที่จำเป็นแก่การ
ปฏิบัติในทางศาสนา อย่างนี้ไม่ใช่ปรัชญาเพื่อเจ้อ. ปรัชญาที่เขาถกเถียงกันไม่มี
ที่สิ้นสุด เติลกันเบ๊กเบ๊งไกลออกไปจากจุดหมาย หรือว่า ไกลออกไปจากการปฏิบัติ
ไปสู่จุดหมายมากขึ้นทุกที; อย่างนี้เรียกว่าปรัชญาเพื่อเจ้อ. เตียวนี้คำว่าปรัชญา
มันมีแต่ที่อยู่ในลักษณะเพื่อเจ้อ. คำว่าปรัชญานั้นทำความยุ่งยากมาก เพราะ
เขาใช้คำมันเผด็จจากตัวหนังสือ ที่มีไว้กันอยู่ในสมัยโบราณ.

ถ้าปรัชญาจริงตามตัวหนังสือ มันก็แปลว่า *ปัญญา* *รู้* *สิ่งที่ควร* *จะ* *รู้* แล้ว
เรื่องมันก็ยุ่ง. เตียวนี้ปรัชญามันกลายเป็นปัญญาสำหรับรู้ไม่มีขอบเขต และ

รู้เพื่อยกย่องทาง ไม่มีที่สิ้นสุด มั่นคงอยู่; คตินี้ก็อย่างคนบ้าไม่มีจุดจบ. แต่ความหมายของคำว่าปัญญา หรือปรัชญาเนี่ย มันยังจำกัดเฉพาะ กระทั่งคิดตรงไปยังจุดที่จะต้องปฏิบัติเพื่อสัพพัญญู ที่นี้และเดี๋ยวนี้. แต่ความหมายส่วนใหญ่มันก็ยังมียึดอยู่ในข้อที่ว่า มองดูกันอย่างคนมีปัญญา. เพราะฉะนั้นเรามองชีวิตวิตรวราวดูอย่างคนมีปัญญา มันก็ต้องมองอย่างในรูปปรัชญา; คืออภิมภิมที่มีมันสูงส่งสุดเลย คือมุ่งไปนิพพาน. การที่จะพูดว่า มีผู้มีเมตตาเพื่อเป็นคู่หู เดินทางไปนิพพานนี้ มันกลายเป็นปรัชญานิเทศหนึ่งไปอีกได้; แต่เป็นปรัชญาที่นำไปสู่การปฏิบัติที่จำเป็น; แล้วก็การรวมอยู่ที่การปฏิบัติ เป็นเรื่องของทางศาสนาไปเลย ไม่เป็นปรัชญา แต่หัดมองอย่างนักปรัชญา.

ยกตัวอย่างคำสำคัญหนึ่งที่สำคัญมาก คือคำว่า “สรวณ” หรือที่ฟัง, สรรณะที่ฟังนี้จำเป็นและต้องการกันทุกคน. ที่นี้เรื่องทิส ๖ นั้นมันเป็นเรื่องที่ฟังเป็นเรื่องทำที่ฟัง; ถ้าไม่อย่างนั้นจะต้องไปไหว้กันทำไม. ไหว้ทิสทั้ง ๖ แสดงว่าไปไหว้ ไปมอบน้อม. ไปไหว้ไปมอบน้อมทำไม ๑ สนั่นก็เพื่อเป็นที่ฟัง. สิ่งกลา-มานะไปๆก่อนพบพระพุทธเจ้านั้น ก็ไหว้ทิสทางต่างๆ ตามที่บรรพบุรุษสอนมา ก็เพื่อเป็นที่ฟัง เพื่อความรอกของตัว. ต่อเมื่อพบพระพุทธเจ้าท่านสอนว่าให้ไหว้เสียใหม่อย่างนี้ คือไหว้ทิส ๖ นั่นก็เพื่อที่ฟัง มันก็กลายเป็นการเลื้อยขึ้นของที่ฟัง ให้สูงขึ้นไป.

เพราะฉะนั้น ทิสทั้ง ๖ ^{๕๔}หมายความว่าถึง สิ่งนี้อาจจะเป็นที่ฟังในเมื่อเราประพฤติก่อนหน้าถูกต้อง. ที่เรียกว่า “ไหว้” นั้นไม่ใช่พนมมือไหว้เลย; เราต้องประพฤติก่อนอย่างถูกต้องด้วย. แล้วทำไมจึงเรียกว่าไหว้ ๑ ก็เพราะว่าให้ความสนใจเต็มที่ เอาใจใส่ รับรู้ สนใจ เสียสละเพื่อจะรับรู้อย่างเต็มที่, นั่นคือการเคารพ. การเคารพครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เพียงแค่ไหว้ด้วย

กิริยาท่าทาง กว้างร่างกาย ต้องให้ความเอาใจใส่ทุกอย่างถึงที่สุด จึงจะเรียกว่า เคารพ.

คำว่า “เคารพ” นี้ความหมายทางอุคัมภีร์ ทางลึก ๆ นั้นหมายถึง ให้ความสนใจสูงสุด, ให้ความสนใจทั้งหมดลงไปในเรื่องนั้น, ก็เรียกว่าเคารพ. แต่ทว่าร่างกาย ทางวัตถุนี้ ก็คือยกมือไหว้บ้าง โค้งม้าง กราบบ้าง อะไรก็ได้; ก็ไปดูแลตัวเองว่า ทางไหนมันจะช่วยได้. การไหว้ทักก็เหมือนกัน จะพนมมือไหว้ หันรอบตัวไหว้ ช้างบนช้างล่าง อย่างแบบโบราณนั้นมันก็แบบหนึ่ง. ที่นี้ ไหว้ ทักด้วยการให้ความสนใจ ด้วยความเคารพ ในความหมายของทักที่ลึกกว่านั้น ทักตะวันออก คือที่นั่น, ทักตะวันตก คือที่นี่, มันก็กลายเป็นเรื่องอย่างที่ถูก ถือกลายเป็นเรื่องทำที่พึง เท่านั้นเอง.

ทิศเบื้องหน้า – บิถัมมารคาเป็นที่พึ่งสูงสุดอย่างหนึ่ง ถ้าเราทำถูกต้อง; เพราะว่าเราเคลือบอ้อมมาวันนี้ เรายังทำอะไรไม่ได้ บิถัมมารคาเป็นที่พึ่งทุกอย่าง จนรอบนี้หรือตัว เป็นเล็กเป็นหนุมเป็นสาวขึ้นมา; นี่ก็ถือเป็นที่พึ่ง ให้การศึกษา ให้การคุ้มครอง ดูแลรักษา จนกลายเป็นทิศเบื้องหน้าไป.

ทิศเบื้องหลัง – บุตรภรรยา ก็อย่ามองเขาในลักษณะที่ดูหมิ่น; เพราะเป็นที่พึ่งชนิดหนึ่งเหมือนกัน. มันเป็นที่พึ่งข้างหลัง คือมีหน้าที่ที่จะต้องคุณอยู่ข้างหลัง, คุณอยู่ข้างหลังเพื่อให้ก้าวไปข้างหน้า. ผมอยากพูดทั้ง ๆ ที่ผมไม่เคยมีภรรยา; พวกคุณบางคนที่มีภรรยา คุณก็อย่าภรรยาเป็นกำลังใจ. คุณจะไปทำอะไร ๆ เพื่อภรรยามากกว่าคนอื่นกระมัง. ภรรยาเป็นกำลังใจให้คุณทำงาน อย่างนี้ก็ต้องเรียกว่า เขาเป็นที่พึ่ง คุณอยู่ทางหลัง, เป็นที่พึ่งในทางกำลังใจ. เพราะฉะนั้นคนที่จะออกไปเป็นสมรวาส มีภรรยาในอนาคตก็ต้องระวัง ให้ดี; มันจะไม่พ้นเวลาที่จะต้องอาศัยกำลังใจจากภรรยาอยู่เหมือนกัน.

หิสเบื้องขวา – ครูบาอาจารย์ จะเป็นที่พึ่งอย่างไร นี่เกือบจะไม่ต้องอธิบายกันแล้ว; แต่มันเป็นที่พึ่งในทางวิญญาณ. บิคารามาคาเป็นที่พึ่งทางกายทางชีวิต, ครูบาอาจารย์ก็เป็นที่พึ่งทางวิญญาณ ทางสติปัญญา. แม้ว่าจะเป็นปัญญาทางโลก ๆ ก็ตาม มันก็ยังเป็นเรื่องสติปัญญา เป็นเรื่องวิญญาณชั้นโลก ๆ.

หิสเบื้องซ้าย – มิตรสหาย ก็เป็นที่พึ่งทางสังคม, เรามีญาติ มิตรก็เพื่อการสังคม เพื่อการอยู่ในสังคม เพื่อชัยชนะทางสังคม. ญาติก็ตาม มิตรก็ตาม เป็นที่พึ่งทางสังคม หรือฝ่ายสังคม. ฐานะการงานอะไรเกิดขึ้น เรามีมิตรมีเพื่อน มันก็เสร็จได้ในพรบตาเดียว.

หิสเบื้องบน – กือสมณพราหมณ์ ยิ่งเป็นที่พึ่งทางวิญญาณในระดับสูงสุด.

หิสเบื้องต่ำ – อยู่ใต้ฝ่าเท้า คือบ่าวไพร่ ก็เป็นที่พึ่ง; เป็นที่พึ่งในทางการให้แรงงาน. มีแต่หัวสมอง ไม่มีแรงงานจะทำอะไรได้อย่างไร. ลัทธิยุ่งยากในโลกเวลานี้ ก็เกี่ยวกับเรื่องแรงงานนี่แหละ. เกิดลัทธินายทุนที่ต้องมีแรงงาน; แรงงานก็พวกกรรมกร เขาก็ไม่ยอมให้นายทุนเอาเปรียบ; วิฤตการของโลกเกิดมาจากสิ่งเหล่านี้; เพราะนายทุนไม่นับถือกรรมกรว่าเป็นที่พึ่งชนิดหนึ่ง. ถ้านายทุนนับถือพุทธศาสนา ก็จะทำให้ความเคารพและสนใจแก่กรรมกร จนไม่เกิดเรื่อง อย่างที่เกิดอยู่เดี๋ยวนี้. นี่คือการทำผิดในเรื่องหิสเบื้องต่ำ ทำให้โลกระส่ำระสายทั้งโลก นี่ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย.

เพราะฉะนั้น ขอให้เขาคำว่า “ที่พึ่ง” หรือสรณะนี้ ไปพิจารณาให้ถี่ไปใช้ให้ถูกต้อง ให้มีประโยชน์ แล้วปัญหาจะหมด. ทุกสิ่งมันเป็นที่พึ่งได้ในความหมายใดความหมายหนึ่งรอบตัวเรา; เช่นว่าเรามีหลังคา หลังคาก็เป็น

ที่พึ่งกันฝน. เราไม่มีหลังคา เราไม่มีต้นไม้ใบไม้ มันก็เป็นที่พึ่งกันฝนได้ตามเรื่องตามราวของมัน. คนฉลาดเขาจึงรู้ว่าทุกอย่างมันต้องเกื้อกูลแก่กันและกัน เป็นที่พึ่งแก่กันและกัน มิเช่นนั้นโลกนี้มันอยู่ไม่ได้. ถ้าโลกนี้ไม่มีมด ไม่มีแมลงโลกนี้ก็จะเป็นอยู่อย่างนี้ไม่ได้; เพราะว่าปลวกมันช่วยทำ ให้ใบไม้ที่หล่นลงมา นั้นหมดไป; แบกที่เรียวยาวทำให้สิ่งเหล่านั้นหมดไป ไม่ให้กะกะกึกขวางอยู่ได้; ปลวกหรือแบกที่เรียวยาวก็เป็นที่พักของสัตว์ในโลกด้วยเหมือนกัน มันทำหน้าที่ของมันอย่างหนึ่ง ให้เราอยู่ในโลกได้. เมื่อสิ่งชนิดนั้นมันก็ยังเป็นที่พึ่ง หรือมีประโยชน์แล้ว ก็ไม่ทิ้งเราแล้วถึงสิ่งอื่นที่ดีกว่านี้.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องหมกความงอนในลักษณะนี้ หมกการยกหูชูหางว่า อยู่ในโลกคนเดียวได้; มีความเข้าใจที่แน่นแฟ้นลงไปว่า เราอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมมือกันทุกทิศทุกทาง; แล้วให้ถือว่าที่มันใกล้ชิดตัวเรามากที่สุดนั้น ก็คือทิศทั้ง ๖ นี่เป็นสำคัญก่อน; นอกนั้นก็มันอยู่ทิศใดทิศหนึ่ง สงเคราะห์อยู่ได้ในทิศทั้งหมดเหมือนกัน. สิ่งใดอยู่ต่ำกว่าเรา เหนือกว่าเรา มันก็อยู่ทิศข้างล่าง; สิ่งใดเก่งกว่าเรา เหนือกว่าเรา ก็อยู่ทิศข้างบน; นอกนั้นก็มันอยู่โคตรรอบ. **เพราะฉะนั้น เราทำตัวเป็นศูนย์กลางในสิ่งแวดล้อมที่ช่วยเหลือเรา ไปทุกทิศทุกทาง จะไม่ได้อย่างไร.**

ความรู้เรื่องทิศนี้มีความมุ่งหมายอย่างนี้ : ให้เราอยู่ในจุด ๆ หนึ่ง ซึ่งมีสิ่งแวดล้อม ช่วยเหลือเราทุกทิศทุกทาง; ขอให้ประพฤติปฏิบัติต่อกิจทั้งหลายเหล่านั้น ให้ได้ผลอย่างนี้. นี่พูดกันว่า "ที่พึ่ง" หรือสรณะ เพื่อง่ายแก่ใจก็มองเห็นได้ว่า ทุกอย่างถ้าเราเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นสรณะ เป็นที่พึ่งได้ ตามมาก ตามน้อย ตามสติ ตามส่วน ตามชนิดหรือลักษณะของสิ่งนั้น. เราต้องปฏิบัติต่อกิจทั้งปวงอย่างนี้ ด้วยความมุ่งหมายอย่างนี้.

ที่นี้จะพูดถึงแต่ละทิศกันเป็นรายทิศกันใหม่ ในระดับที่พอสมควร; จะไม่พูดถึงอุทมคติที่สูงสุดคือนิพพาน เพราะว่าเป็นที่เข้าใจกันแล้ว; แล้วกับปฏิบัติที่สมควร ที่ถูกต้อง ที่พอที่ นี่จะนำไปสู่นิพพานด้วยเหมือนกัน.

บิถัมมารคาเป็นทิศเบื้องหน้า; ขอให้รู้จักบิถัมมารคา ในฐานะที่ว่าเป็นอะไรแก่บุตร. อุทมคติที่สูงเกินไ้ก็คือว่า ที่ลอบบุตรมา เพื่อให้บุตรเดินทางไปในนิพพาน; นี่ก็สูง หรือว่ายังไม่ต้องปฏิบัติอะไรก็ได้. แต่ที่ขอให้ปฏิบัติก็คือ อย่างที่เข้ามาแล้วว่า ให้บิถัมมารคาเป็นผู้ให้ชีวิต.

บิถัมมารคาเป็นผู้ให้ชีวิต ถ้าไม่ได้ให้ เราก็ไม่มีชีวิต เราก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาในโลก. เพราะฉะนั้น เราควรจะมอบกายถวายชีวิตนี้ให้แก่บิถัมมารคา โดยเห็นว่า เป็นผู้ให้ชีวิต. ฉะนั้นอย่ามีเรื่องที่ทำให้บิถัมมารคาเป็นทุกข์; ควรบูชาความปรารถนาของบิถัมมารคาเป็นสิ่งที่สูงสุด. **ถ้าตกลงกันไม่ได้ เราจะต้องยอมเสียสละให้บิถัมมารคาเป็นฝ่ายชนะ.** เด็ก ๆ ก็มักจะกันว่า ถ้ามีเขาแต่ข้างปฏิบัติตามบิถัมมารคา เราก็ไม่มีโอกาสจะไปเมืองนอก. ไปเรียนเมืองนอก ไปได้ดิบได้ดีอะไรมา. นั่นมันเป็นความคิดอย่างเด็ก มันก็ไม่มีอุทมคติอย่างที่เราพูด. แต่ทางที่จะยอมยอมกันไ้ก็คือ ต่อรองกันไ้; เพราะบิถัมมารคาก็ต้องการที่จะให้ลูกที่ที่สุดอยู่แล้ว ไม่จำกัดเหมือนกัน; อุทส่าให้จำนำจำนองที่ดิน ทั้งที่ยากจนให้ลูกไปเรียนที่กรุงเทพ ฯ อย่างนี้เป็นต้น ลองคิดดูซิว่า บิถัมมารคาหวังอย่างไร เว้นไว้แต่เรื่องมันไม่ลงกันไ้จริง ๆ มันจึงจะเกิดขัดขวางกันขึ้นมา.

ถ้าสมมุติว่า เกิดขัดขวางกันขึ้นมา เราก็ควรจะมอบกายถวายชีวิตให้บิถัมมารคา, ให้เป็นพระพรหม หรือเป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือน; ให้สมกับที่ว่า ชีวิตนี้ไ้มาจากบิถัมมารคา. ชีวิตของเราทั้งชาติไ้ไ้ไปสนุกสนานเริงร่าอยู่ที่เมืองนอก, แต่จะรับใช้บิถัมมารคา ทั่วไ้ไ้ได้นานอยู่ที่นี้

เราก็ต้องทำให้. ผมยังเลือกเอาข้างฝ่ายนี้, ข้างฝ่ายที่ว่าบูชาความปรารถนาของ
บิถัมมารดา.

ขอยกตัวอย่างตัวผมเอง อย่าเห็นเป็นเรื่องส่วนตัว. ถ้าผมไม่บูชา
ความปรารถนาของมารดาแล้ว ผมไม่ได้บวช, แล้วไม่ได้มาพบคุณที่นั่นในสภาพ
อย่างนี้; เพราะผมไม่ยกบวช, เมื่อเป็นหนุ่มไม่ยกบวช, ไม่เห็นว่า
มีความสำคัญอะไร, ไม่มีความรู้เรื่องบวชนั้นมันจะช่วยอะไรได้. แต่เพราะ
มารดาต้องการให้บวช จึงต้องบวช อย่างนี้เป็นต้น.

เพราะฉะนั้นการที่บูชาความปรารถนาของบิถัมมารดาจะไม่ใช้ความ
บาป หรือเลวร้าย, ไม่มีโอกาสที่จะเป็นเรื่องบาป หรือเลวร้าย; มีแต่จะ
ให้ได้ใจกว้างตามทางธรรม. เพราะอย่างน้อยที่สุดเราก็เป็นผู้บูชาบิถัมมารดา;
เราไม่ได้ไปเมืองนอก ไม่ได้คิดได้เด่นอะไร แต่เราก็ยังได้ชื่อว่าบูชาบิถัมมารดา
ซึ่งเป็นของที่ทำยากและสูงส่ง. เพราะฉะนั้นขอให้รู้จักบิถัมมารดาในฐานะที่ว่า
เป็นพรหมในบ้านเรือน, เป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือน, เป็นผู้ให้ชีวิต หรือ
เป็นผู้ที่ธรรมชาติสร้างมา ให้คลอดบุตรออกมาสำหรับจะให้เดินทางไปในพพาน
ให้ไปในทางสูงเรื่อย. หวังว่าสักออกไปคราวนี้คงจะรักพ่อแม่มากกว่าก่อน, เคารพ
พ่อแม่มากกว่าก่อน, บูชาความปรารถนาของพ่อแม่มากกว่าก่อนบวช; จึงจะ
ได้ผลของการบวช หรือรู้จักให้วิถีทางอันนี้.

ในนวกวาทก็มีว่า บิถัมมารดาเป็นทิศเบื้องหน้า; เราต้องรู้ลึกว่า
มีหน้าที่ ที่ว่า -- ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ, -- ทำกิจของท่าน, -- ดำรงวงศ์
ตระกูลของท่าน, -- ประพฤติตนให้สมควรรับทรัพย์มรดก, -- เมื่อท่านล่วงลับ
ไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน. นี่เขาวางหน้าที่ของบุตรเล็ก ๆ อย่างแจ่มแจ้ง.

นานพนั้น จะต้องรู้สึกอย่างนี้; มันก็ถูกต้องแล้วสำหรับเด็ก ๆ. มีหลักทั่วไป
ที่จะอยู่ในโลก เท่านั้นมันก็พอ.

— เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ, ความหมายนี้ดูให้ทีนะ มันไม่ใช่
เพียงแค่ให้ข้าวให้น้ำ, ไม่เพียงแค่แบ่งเงินแค่นั้นให้ มันต้องเลี้ยงจิตใจของท่านด้วย.

— ช่วยทำกิจของท่านนี้ มันต้องรู้ว่าท่านประสงค์อะไร ถ้าบิถัมมารดา
ของเรามีใจสูงต้องการอะไร ? นั่นแหละคือกิจ ที่เราจะต้องทำ. คำว่า “กิจ”
ไม่ได้หมายความว่าแค่เพียง หน้าที่การงาน; บางทีแปลว่า รส ก็มี. ความหมาย
ของคำว่า *กิจ* แปลว่า *รส ที่ต้องการ* ก็มี. เพราะฉะนั้นบิถัมมารดาประสงค์
อะไร... ก็กำลังเลี้ยงฝังลงในบารขงีประเทศชาติ เป็นคำบระกาสตุ อุทธรณ์ไม่ได้; แต่ว่า
ค่อนข้างได้; เพราะว่ามิตติบัญญัติที่จะพูดจากัน ซึ่งท่านก็ไม่มีอะไรที่จะขัดขวาง
ความประสงค์ของเรา. เราก็ไม่มีอะไรที่จะขัดขวางความประสงค์ของท่าน.

— ประพฤติตนเป็นคนสมควรรับทรัพย์มรดก; นี่ความหมายมันกว้าง
มันต้องเป็นคนก็. ไปเข้าใจเอาเองก็แล้วกันว่า “ดี” หมายความว่าอย่างไร.
ทรัพย์มรดกนี้ก็ต้องถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์; เพราะมันเกิดมาจากเหงื่อไคลของ
บิถัมมารดา. ถ้าเอามากินเหล้า มาเที่ยวผู้หญิงละก็มันตกนรกชั้นนรกโลกันท้อเวจี.
เหมือนกับเด็ก ๆ ที่หลอกหลวงบิถัมมารดาไปเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ เอาเงิน
ไปลงทุนหมด; อย่างนี้มันตกนรกท้อเวจี หรือโลกันคัมภานรอะไรก็ตาม;
เพราะว่านั่นมันมาจากเหงื่อไคลของบิถัมมารดา ที่ท่านเอาไปใช้; อย่างนี้ ไม่ควร
แก่การรับมรดก.

— ข้อสุดท้ายว่า ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อตายแล้ว; นี่ตามธรรมเนียมตามประเพณีของคนที่มีความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิด. ก็หมายถึงว่าทำด้วยน้ำใจทั้งหมดที่เราจะรักใคร่บูชานับถืออย่างไร แม้จะตายแล้ว. มีภาพเขียนเล็กๆ ที่เราในโรงมหรสพทางวิญญาณ เรื่องเด็กคนหนึ่ง เข้าไปกอดเสาที่หลุมฝังศพของมารดาทุกคราวที่ฟ้าลั่นฟ้าร้อง นั่นต้องทำอย่างนั้น; แม้ตายไปแล้วก็ยังต้องทำเหมือนกันยังอยู่ ด้วยความกตัญญู ไม่มีเวลาจำกัด. เพราะฉะนั้นประเพณีที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดาเป็นเรื่องนี้ก็ เช่น ทำบุญถวายของไทย, เซ็งเหม็งของจีน, มันอยู่ในข้อนี้. ทำทั้งทางกาย ทำทั้งทางวัตถุ ทำทั้งทางจิตใจ ทำหมดทุกอย่างที่จะทำได้ นี่มันจึงจะสมกับที่ว่าบิดามารดาเป็นอะไร.

แล้วก็อย่าลืมว่า ภาษาบาลีใช้คำว่า “มารคาบิคา”, ภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤตว่า มาตาปิตุ; ภาษาอินเดียใช้คำว่า มารคาบิคา เขามารคา มาก่อนบิคา, จะโดยความหมายอะไรไปคิดเอาเองก็แล้วกัน. แต่ผมสมควรจะถือว่า ท่านให้เนื่อกถึงมารดาก่อน เพราะว่ามารการ้องไห้ง่ายกว่าบิดา; ว่ากันตามเหตุผลของเด็กๆ ก็ได้. หรือให้มองกันไปในแง่ที่ว่า มารคาเห็ดเห็ดน้อยกว่า เจ็บปวดมากกว่า ทนทรมานมากกว่า ในการที่กลอดกลูกออกมา หรือให้มีลูกออกมา; จึงต้องนึกถึงก่อน. หรือจะนึกกันไปในแง่ไหนก็ตาม ให้ทั้งมารคาบิคาเป็นปูชนียบุคคลก็แล้วกัน. ในที่นี้พูดกันอย่างเป็นทักที่ท้องหัวใจ; มารคาโผล่มาก่อนบิคา ตามภาษาที่ใช้ชื่อก่อน ในประเทศอินเดีย.

ผมอยากจะพูดเพื่อให้ช่วยสนับสนุนข้อความในพระบาลีนั้น เรียกว่าเราจะต้องถือว่าบิดามารดาเป็นผู้ให้ชีวิต ผู้ให้กตัญญู. เพราะฉะนั้นถ้าของเรา มันก็อยู่แค่การให้ของบิดามารดา. อย่าไปถือหลักอย่างที่ยึดรพาสติอ ที่พูดกันว่า “ท่านให้ชีวิตเรา มิใช่ให้อย่างให้ท่าน กฎธรรมดาท่าน มิใช่ของน่าอัศจรรย์”.

เพราะบิณฑบาตอาศัยความศนุส่วนตัวท่านทำให้เราเกิดมา นี่พวกอันธพาลเขาดื้ออย่างนี้. ที่นี้เราจะไม่ดื้ออย่างนั้น; แม้ว่าบิณฑบาตบางคู่จะเป็นอย่างนั้น แต่เราก็ไม่ดื้อว่าเป็นอย่างนั้น; บิณฑบาตของเราไม่เป็นอย่างนั้น. บิณฑบาตของเราสร้างชีวิตเรามาด้วยความอยากจะมีเราเป็นที่ปลื้มใจ, บุตรเป็นสิ่งให้ความปลื้มใจสำหรับบิณฑบาต.

ที่นี้เราจะต้องถือว่า **บิณฑบาตเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ก่อนใคร** และยิ่งกว่าใคร. บิณฑบาตเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ที่สุดก่อนใคร ยิ่งกว่าใคร ในบรรดาผู้ที่เรียกว่าเป็นเจ้าหนี้; ก็คือเราเป็นหนี้ชีวิต คือท่านให้ชีวิตเรา โดยการยอมเสียสละชีวิตท่าน เพื่ออะไรก็ได้ เมื่อไรก็ได้. มีคำบาลีว่า *มตฺตา ยถา นโย ปุคฺคํ อายุสา เอกปุคฺคตมนุญฺเช* แปลว่า มารดาที่มีความรู้สึกในใจ ถึงกับอาจจะยอมบุตรนั้นไว้ได้ช่วยชีวิตของตน; ก็คือว่า ยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อเอาลูกไว้. ไปดูเถอะ แม่แต่แม่หมา แม่ไก่ เป็นต้น มันสู้เพื่อลูกไม่คิดตาย; ส่วนคนนั้นยิ่งกว่านั้น. เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นเจ้าหนี้ชีวิต รายใหญ่ที่สุดกว่าอะไรหมด ก่อนใครทั้งหมด, ก่อนเจ้าหนี้ใด ๆ, ยิ่งกว่าเจ้าหนี้ใด ๆ.

เพราะฉะนั้น เราต้องยอมเป็นลูกหนี้อย่างสิ้นเนื้อประดาตัวเลย มันจึงจะเป็นไปทรมความประสงค์ของบิณฑบาตได้. ฉะนั้นเราจะไม่เอาไปไว้ในทิศเบื้องหน้าอย่างใดก็ได้; จะมีใครอย่างนี้บ้าง ที่ควรเอามาไว้ในทิศเบื้องหน้า. พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ถูกต้องแล้ว ต้องเอาบิณฑบาตมาไว้ในทิศเบื้องหน้า. สึกไปใกล้ลูกได้เมียจะเอาบิณฑบาตไปไว้ในทิศเบื้องหลัง เอาลูกเอาเมียมาไว้ในทิศเบื้องหน้า อย่างนี้ละก็มันจะเป็นขบถ. คนโบราณเขายังแต่งบทสอนศีลธรรมให้เด็กบิณฑบาตว่า เหมือนกับแซนซา; ส่วนลูกเมียเป็นของข้างนอก หามาเมื่อไรก็ได้. บิณฑบาตเป็นของข้างในคึกมา ตักออกไม่ได้. ให้ความสำคัญบิณฑบาตยิ่งกว่าบุตรภรรยา. ดังนั้นจึงเอามาไว้ในทิศเบื้องหน้า.

เมื่อเขาติดตามมาไว้เป็นทิศเบื้องหน้าแล้ว ก็มีแต่จะต้องเดินตามเท่านั้น เพราะอยู่ข้างหน้า เราก็ทำได้แค่เพียงเดินตาม. แต่คำว่าเดินตามนั้นมิใช่หมายความว่า จะต้องเดินตามอย่างหลับหูหลับตา; ทำให้ได้ก็ดีกว่าก็เรียกว่าเดินตาม. บิถัมมารดาเป็นชาวนา เราเกิดมาเดินตาม ก็เป็นชาวนา; แต่เป็นชาวนาที่ดีกว่า ยิ่งใหญ่กว่า. บิถัมมารดาเป็นข้าราชการ เราก็เป็นข้าราชการในตำแหน่ง หรือมีเกียรติอะไรที่มันสูงกว่า. เราก็มีหน้าที่ ที่จะต้องทำตามความประสงค์, เดินตามให้มันดีกว่า.

สมัยก่อนชาวนาไดนาด้วยควาย เราก็เป็นลูกที่ไดนาด้วยรถแทรกเตอร์. อย่างนี้ก็ให้เหมือนกัน; เป็นเรื่องเดินตาม. หรือจะเปลี่ยนเป็นอะไรอย่างอื่นก็ได้ เขาเรียกว่าปัจจัยเครื่องดำรงอยู่แห่งชีวิตนี้, มันกว้าง. บิถัมมารดาที่ต้องการให้เราหาปัจจัยเป็นเครื่องดำรงอยู่แห่งชีวิต, อะไรที่มันเป็นอย่างนั้นได้ก็ได้ ให้มันดีกว่า มากกว่า ก็เรียกว่าดีกว่าบิถัมมารดาในส่วนนี้; แต่เราก็ไม่พ้นไปจากที่จะเป็นลูกหนี้ของบิถัมมารดา.

บาลีเขามีพูดไว้ที่อื่นว่า บุตรมี ๓ จำพวก : บุตรที่เลวกว่าบิถัมมารดา, บุตรที่เสมอกับบิถัมมารดา, บุตรที่ดีกว่าบิถัมมารดา; คือ *อภิชาด์ อวชาตัง อนุชาตัง*. เลวกว่าบิถัมมารดานั้นมิใช่หมายความว่าเลว ทำเสียหาย แค่ทำอะไรได้น้อยกว่าบิถัมมารดา. เสมอกันกับบิถัมมารดา ก็คือว่า ทำให้มีฐานะเท่าๆกัน. ดีกว่า ก็คือยกฐานะของวงศ์ตระกูล ได้ดีกว่า สูงกว่า มากกว่า; ความหมายก็มีเพียงเท่านั้น. แต่มีพระพุทธภาษิตคำสุดท้ายว่า **ในบุตร ๓ อย่างนั้น บุตรที่เชื่อฟัง เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด**; คือหมายความว่าไม่ดีอย่างบุตร ๓ อย่างนั้นอันไหนจะดีไปไม่ได้ นอกจากบุตรที่เชื่อฟังบิถัมมารดา. เพราะฉะนั้นบุตรที่ดีกว่าบิถัมมารดาก็ยังเป็นบุตรที่เชื่อฟัง. บุตรที่เสมอกับบิถัมมารดาก็ยังเป็นบุตร

ที่เชื่อฟัง, บุตรที่มีอะไรก็ยกว่าบิดามารดาก็ต้องเป็นบุตรที่เชื่อฟัง, ที่นี้เขา
ระบุบุตรที่เชื่อฟังเป็นบุตรประเสริฐที่สุด, บุตรที่เชื่อฟัง ก็บุตรที่ไหว้ทิศ
อย่างถูกต้องนี้แหละ ทรมานความเคารพ ความอะไรทั้งหมดลงไปเป็นบิดามารดา.

นี่ เรื่องทิศเบื้องหน้าคือบิดามารดาอยู่อย่างนี้, ฉะนั้นขอให้ประมวล
ความหมายต่าง ๆ หรือคำบรรยายที่ได้บรรยายมาแล้วนี้ไว้ให้ครบถ้วน; ให้รู้จัก
ทิศเบื้องหน้า ว่าเป็นทิศเบื้องหน้าอย่างไร ? มีความสำคัญจนถูกยกเอาไว้เป็น
ทิศเบื้องหน้าอย่างไร ?

บิดามารดาเป็นอาจารย์คนแรก นี่เราอย่าเอาไปปนกับอาจารย์ที่เป็น
ทิศเบื้องขวา, หรือว่าถ้าจะแยกบิดามารดาออกไปเป็นหลายส่วน บิดามารดาก็เป็น
ทิศทุกส่วนได้เหมือนกัน; คือบิดามารดาจะเป็นเพื่อนก็ได้, เป็นครูบาอาจารย์ก็ได้,
หรือเป็นอะไรก็ได้ทุกอย่างที่ท่านจะทำได้, แต่โดยส่วนใหญ่ส่วนประธานนั้นเป็นผู้
ให้ชีวิต, แล้วก็เริ่มเป็นครูคนแรก, ให้ไปดูลูกสัตว์ที่เกิดมา แม่เป็นครู
คนแรก; ลูกไก่ ลูกสุนัข ลูกหมู ลูกวัว ลูกควายอะไรก็ตาม แม่เป็นครูคนแรก
ตอนอย่างนั้นอย่างนี้, คนก็เหมือนกัน นิสัยใจคอจะมาจากแม่ทั้งนั้น; เพราะพอ
คลอดออกมาที่คอกน้ำนมแม่ อยู่กับแม่ ต้องการอะไรก็เอามาจากแม่ เห็นสิ่งต่าง ๆ
ที่แสดงอยู่ที่แม่; จึงสร้างนิสัยของเราให้เหมือนแม่มากกว่าคนอื่น; นี่ก็เป็นครู
คนแรก, มารดาบิดาเป็นครูคนแรก มารดามาก่อน เลยเป็นครูคนแรกกว่าบิดา;
แล้วมากไปกว่าที่ว่าให้ชีวิตทางร่างกายอย่างเดียว; ยังให้ชีวิตทางวิญญาณทาง
นามธรรมด้วย ก็มีชีวิต ๒ ความหมาย -- ชีวิตทางฟิสิกส์ กับชีวิตทาง *spiritual*
เราก็ได้ชีวิตทั้งสองทางนี้จากบิดามารดา; แล้วฝ่ายมารดาใส่ความรู้หรือความสูง
ทางวิญญาณให้ทีละน้อย ๆ นับตั้งแต่จันแรกเกิดมา ตั้งแต่ห่อหุ้มตามขึ้นมาเห็น;
ส่วนชีวิตที่เป็นการสืบทอดพันธุ์ทางกายนั้นก็ชีวิตเท่านั้น, บิดามารดาเป็นครู
คนแรกตั้งแต่สืบตามมาในโลก จึงต้องบูชาเป็นทิศเบื้องหน้า.

บิดามารดาเป็นพรหม ชื่อนี้เอาความหมายทั่วไป ก็คือความรักหรือเมตตา; ไม่มีใครจะรักเรายิ่งไปกว่ามารดาบิดา; เพราะฉะนั้นท่านจึงเป็นพรหมของบุตร. ที่นี้คำว่าพรหมมีความหมายไกลไปถึงว่า ประเสริฐที่สุด สูงที่สุดก็ได้. ทางพุทธศาสนาก็ไปอยู่ที่คำว่า *อหะเนยฺยา จ บัตุตถา* – คือเป็นผู้ที่บุตรควรบูชา ราวกับว่าเป็นพระอรหันต์. เพราะฉะนั้นบิดามารดาเลยเป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือนของลูก. ลูกต้องปฏิบัติต่อบิดามารดาอย่างนี้ ตามหลักในพุทธศาสนา. แล้วสิ่งที่กล่าวไว้ใน นวโกวาท ก็เป็นของง่าย ๆ เหลือที่จะง่ายในการปฏิบัติ.

จึงหวังว่า เราจะมีอุกมคติเทิดทูนบิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้าในลักษณะอย่างนี้; แล้วสักออกไปก็จะรักพ่อแม่ยิ่งกว่าเก่า, จะบูชาพ่อแม่ยิ่งกว่าเก่า, จะเสียสละให้พ่อแม่ได้ยิ่งกว่าเก่า; ไม่เสียที่ที่ว่างมาบวช แล้วสักออกไปเป็นบัณฑิต.

เวลาของเราทั้งหมดก็เพียงเท่านี้.

